

Zutphense Pracht

MONUMENTEN, BOUWHISTORIE EN ARCHEOLOGIE

NUMMER 8, 2015 | PRIJS € 5,95

IN DIT NUMMER O.A.:

HET WIJNHUISCARILLON
DE BUITENSOCIËTEIT
HET KOELHUIS
JAARVERSLAG BOUWHISTORIE
DE HOF VAN HEECKEREN
KASTEEL NIJENBEEK
DE PALTSPRIJS
GRAND CAFÉ DE COURANT

WWW.ZUTPHENSEPRACHT.NL

DE NIJENBEEK KAN WEER EEUWEN VOORUIT

Achter onze rug zakt de zon naar de kim. Wij staan aan de voet van de Nijenbeek, op Landgoed De Poll aan de IJssel. De stoere ruïne wordt afgeschermd door hekken van restauratieaannemer Nico de Bont uit Vught. Tussen de laaghangende takken van de boomgaard door ontwaren we het secuur herstelde metselwerk, als nieuw, maar niet té nieuw, want overal is over nagedacht. Eigenaresse Antoinette van Lynden is namelijk niet over één nacht ijs gegaan. Haar zoon en rentmeester Pieter Witte gingen te rade bij specialisten in Nederland, maar vooral in Engeland. Ook de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, het Gelders Genootschap en de Gemeente Voorst droegen hun steentje bij. Want hoe consolideer je een ruïne?

Bouwhistorie

Ooit, in de 13e eeuw, werd de Nijenbeek gebouwd als donjon aan de IJssel, ter afschrikking van Overijsselse bureu. In de eeuwen daarna werd de toren uitgebreid met een kleine voorburcht en een woongedeelte. Hertog Karel van Gelre brak weer een deel af omdat hij stenen nodig had voor de blokhuizen die hij optrok tegenover Deventer; van deze stenen is uiteindelijk de Deventer waag gebouwd.

De Nijenbeek kent kortom een rijke bouwgeschiedenis, af te lezen aan het uiterst diverse metselwerk. De eerste meters van de donjon zijn bijvoorbeeld opgetrokken in Vlaams verband, zoals gebruikelijk in de 13e eeuw. Tot in de 18e eeuw is het kasteel altijd in gebruik geweest, eerst als vesting en later zelfs als woning. Willem Anne Schimmelpenninck van der Oye liet het slot in 1778 restaureren, geheel volgens de opvattingen van zijn tijd. Hij verplaatste de vloeren (en dus de plafonds) in de toren, waardoor er ruimte ontstond voor een hoge 'ridderzaal' op de tweede verdieping. Uiteraard leidde dat weer tot aanpassingen in het aangebouwde trappenhuis. Een eeuw later vroeg de toenmalige eigenaar advies aan Victor de Stuers, die hem op het hart drukte om de boel niet te laten opknappen door de lokale timmerman, maar om bijvoorbeeld de vermaarde Cuypers in te huren. De kosten schrikten Schimmelpenninck van der Oye kennelijk zo af, dat hij rekening houdend met de restauratieadviezen van De Stuers toch de timmerman inhuurde en enkele herstelwerkzaamheden liet uitvoeren, waardoor het slot in een geromantiseerde middeleeuwse staat behouden bleef. Tot de dramatische ontknoping van de oorlog: de Duitsers hielden landgoed De Poll bezet. In afwachting van de Canadezen die zij vanuit het zuiden verwachtten, lieten zij de imposante bomenlaan

naar het 18e-eeuwse huis van De Poll kappen. De Canadezen kwamen echter uit het noordoosten en de Duitsers verschanzen zich in de donjon. De verwoesting die de Canadese granaten op 13 en 14 april 1945 hebben aangericht is de Nijenbeek nooit te boven gekomen.

Consolidatie midden in de natuur

De huidige ruïne is een monument van zijn heldhaftige geschiedenis. Antoinette van Lynden, eigenaresse van het landgoed, is nu met financiële steun van de provincie Gelderland het project van consolidatie gestart – de Nijenbeek zal niet zozeer gerestaureerd maar behouden worden in zijn unieke staat. “Ik ben de provincie buitengewoon dankbaar dat zij ons hierin steunt”, verklaart mevrouw Van Lynden. “Anders hadden wij de Nijenbeek niet voor verder verval kunnen behoeden.”

De ruïne is zodanig vervallen dat bezichtiging onmogelijk is; de Nijenbeek is daarom momenteel niet opengesteld voor publiek. Bovendien wordt de ruïne omringd door zeer kwetsbare natuur. De Nijenbeek ligt namelijk in Natura 2000-gebied, beschermd door de Flora- en Faunawet. Unieke plant- en diersoorten, waaronder zeldzame vleermuizen, hebben hun habitat in en rond de ruïne, en iedere menselijke voetstap kan de harmonie verstoren.

In de unieke natuur ligt ook meteen de grootste uitdaging: veel onderzoek is aan de consolidatie voorafgegaan. Er wordt alleen gewerkt van april tot eind oktober, wanneer de vleermuizen de ruïne hebben verlaten.

Geen functie, maar wel een ziel

Iedere steen en voeg is bekeken met als uiteindelijke conclusie dat er geen functie meer aan de Nijenbeek kon worden gegeven, maar dat een zorgvuldige consolidatie wel mogelijk was. “Zo min mogelijk doen bleek het beste”, aldus mevrouw Van Lynden. “De beschadigingen zijn tragisch, en toch zal de consolidatie er niet voor zorgen dat deze niet meer te zien zijn. Het belangrijkste is dat het gebouw zijn ziel behoudt. We moeten het niet zodanig restaureren dat er niets meer van de oorsprong en historie te zien is.” De oorspronkelijke, middeleeuwse burcht spreekt het meest tot haar verbeelding. “Er ligt een zekere charme in de oude verhalen van de Nijenbeek, bijvoorbeeld in de sage over de Dikke Hertog. Het is een zeer belangrijke plek, met een rijke historie.” Dat is zonder meer waar. Alles rond de Nijenbeek vertelt een verhaal. Rentmeester Pieter Witte wijst op de Wachter van de Nijenbeek, een gigantische Canadese(!) populier die in 1880 naast de ruïne is geplant en die met zijn 7,45 meter omtrek niet alleen de oudste maar ook de grootste van Nederland is. Er wordt bij de consolidatie omzichtig te werk gegaan. De muurkroon van het dak van de Nijenbeek is vernieuwd en verstevigd met een nieuwe betonnen binnenrand. Hierop komt het nieuwe dak te rusten, enigszins in de toren verzonken, zodat het aan de buitenkant nauwelijks te zien zal zijn. Door de eeuwen heen zijn er veel cementvoegen gebruikt, die echter zijn uitgezet waardoor veel stenen zijn gebarsten. Waar het materiaal gevaarlijk zacht is, is het weggehaald, maar nooit meer dan nodig. Ook wordt ‘soft capping’ gebruikt, een methode om muren aan de bovenkant te verstevigen met gras. Ze worden eerst grondig ontdaan van begroeiing en daarna voorzien van doek, waar vervolgens gras en mos overheen kan groeien. Zo behouden de muren hun ruïne-achtige aanblik.

De toekomst van de Nijenbeek

Het project dient ook een ander doel. “Aannemer Nico de Bont laat jonge mensen aan de consolidatie meewerken, die zo deze voor Nederland nog tamelijk nieuwe werkwijze onder de knie krijgen”, vertelt Pieter Witte. Het gesprek komt op de toekomst van de Nijenbeek. Er zal buiten de ruïne een informatiepunt onder een luifel worden ingericht voor de geïnteresseerde wandelaar. “Het zou leuk zijn als klassen van lokale scholen op bepaalde dagen op excursie kunnen en zich kunnen verdiepen in de Nijenbeek en zijn geschiedenis”, vindt mevrouw Van Lynden. “Voor kinderen komt historie dan echt tot leven.” Het is de bedoeling de ruïne op speciale dagen en op afspraak open te stellen voor bezichtiging. Concrete plannen zijn er echter nog niet. Als de consolidatie is afgerond, moeten volgens de Flora- en Faunawet de Nijenbeek en de directe omgeving een jaar lang met rust worden gelaten. “Daarna zien we verder”, zegt Pieter Witte. “De Nijenbeek kan in ieder geval weer eeuwen vooruit.”

Machteld Kruijssen en Agave Kruijssen

Informatie over het verloop van de consolidatie vindt u op www.denijenbeek.nl